

פרק א'

צלם ודמות! האנשים סברו שצלם בלשון העברית מורה על תבנית דבר והמתאר שלו. זה הביא להגשמה² גמורה בשל דבריו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א', 26)³. הם סברו שהאל הוא בצורת אדם, דהיינו, תבניתו ומתארו, ומכאן נבע בהכרח שיגיעו לדגשמה מוחלטת ויאמינו בה. הם סברו שאם יעזבו אמונת זאת, יכחישו את הכתוב ואפילו יאפיסו את האל אם אינו גוף בעל פנים ויד כמותם בתבנית ובמתאר, אלא שדוא גדול יותר וזוהר יותר, לטענתם, ועוד, שהחומר שלו אינו דם ובשר. זהו, לפי מה שסברו קצה הגבול של הרחקת האל (מכל מה שלא ראוי לייחס לו).

אולם מה שראוי שייאמר כדי לשלול את הגשמות ולקבוע את האחדות האמיתית אשר אין לה אמיתות אלא בהרחקת הגשמות⁴ — את ההוכחה המופתית לכל זה עתיד אתה לדעת מתוך הספר הזה. כאן בפרק זה עלי רק להבהיר את המשמעות של צלם ודמות. אומר אפוא, כי השם המיוחד לצורה המפורסמת אצל ההמון, אשר היא תבנית הדבר ומתארו, הוא תאר. הוא אומר: יפה תאר ויפה מראה (בראשית ל"ט, 6); מה תארו (שמואל א', כ"ח, 14); כתאר בני המלך (שופטים ח', 18). כן נאמר על הצורה המלאכותית: יתארהו בערד... ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד, 13). זה שם שמעולם לא נקרא בו האלוה יתעלה חס והלילה.

ואילו צלם נקראת הצורה הטבעית, דהיינו, העניין⁵ העושה את הדבר לעצם ולמה שהוא. וזאת אמיתתו באשר הוא הנמצא ההוא. אותו עניין באדם הוא אשר בו מתהווה

פרק א'

- * לפרקים א-ב ראו פוקס מ., פרשנות, עמ' 152-198; קליין-ברסלבי, בראשית, ובעיקר עמ' 73-74.
- לפרק זה ראו לורברבוים, פילוסופיה והלכה; לורברבוים, צלם; קליין-ברסלבי, בריאה, עמ' 203-216; קליין-ברסלבי, אדם, עמ' 7-36, 294-298; הרוי ז., כיצד להתחיל. דיון מקיף בררנו של הרמב"ם בפירוש המקרא, מצוי אצל רוזנברג ש., פרשנות.
1. השו' בראשית א', 26-27; ה', 1.
2. כלומר, שמייחסים לאל תכונות הגוף.
3. השו' משנה תורה, ספר המדע, הלכות יסודי התורה, פרק ד', הלכה א.
4. כלומר, יחשבו אותו נעדר, לא קיים.
5. השו' וולפסון, ייחוד, עמ' 126.
6. במקור מעני, מלה רבתי-משמעות ומקמקה, אשר בהקשרים שונים היא מציינת: משמעות, מושג, עניין מופשט, רעיון, תכונה (אין מנוס מלתרגמה בצורות שונות בהקשרים שונים). ראו אנציקלופדיה של האסלאם, מהדורה חדשה, כרך שישי, עמ' 346-347 (O. N. H. Leaman; C. H. M. Versteegh).
7. תגיהר, נעשה עצם, מלשון גיהרה: עצם, סובסטרנציה; השו' אלטמן, השכלה, עמ' 79, הערה 149. — השו' אייסטו, מטפיסיקה, ספר ד' (זיתא), פרק 7, 1032 ב 2: "במלה 'צורה' מתכוון אני למהות של כל

השגה האנושית. בשל ההשגה השכלית הזאת נאמר עליו: **בצלם אלהים ברא אתו** (ראשית א', 27), ובשל כך נאמר: **צלמם תבזה** (תהלים ע"ג, 20), **מכיוון שהבין דבק** פש, שהיא צורת מין [האדם], ולא בתבניות האיברים ובמתאר שלהם.

כמו כן אומר אני, שהעילה לכך שהפסילים נקראו **צלמים**⁸ היא שמה שרצו להשיג הם היא המשמעות⁹ שייחסו להם¹⁰ מן הסברה, לא תבניתם והמתאר שלהם. וכעין זה ימר אני על **צלמי טחורים** (שמואל א', ו', 5), כי הכוונה בהם היתה המשמעות של **זקת מכת הטחורים** ולא תבנית הטחורים.

אך אם אין מנוס מכך **צלמי טחורים** ו**צלמים** יתייחסו לתבנית ולמתאר, אזי יהיה **לם** שם משותף או מסופק¹¹ הנאמר על צורת המין ועל הצורה המלאכותית ועל הדומה ; כגון תבניות הגופים הטבעיים והמתארים שלהם. ובדבריו נעשה אדם **בצלמנו** ראשית א', 26) תהיה הכוונה במלה זאת לצורת המין, אשר היא ההשגה השכלית, ולא תבנית ולמתאר.

הבהרנו לך אפוא את ההבדל בין **צלם** ותואר והבהרנו את משמעות **צלם**.

דמות, לעומת זאת, הוא שם מן דמה. הוא מציע גם דמיון בעניין מופשט, שהרי דבריו **ייתי לקאת מדבר** (תהלים ק"ב, 7) אינם אומרים שהוא דמה לקאת בכפיה ונוצותיה, א' שיגונו דמה ליגונה.

כמו כן כל עץ בנן אלהים לא דמה אליו **בניפו** (יחזקאל ל"א, 8) מציע דמיון בעניין **פי**. **המת למו כדמות המת נחש** (תהלים נ"ח, 5); **דמינו כאריה** **לכסוף לטרף** (תהלים 12, 1). כולם מציינים **דמיון**¹² בעניין מופשט, לא בתבנית ובמתאר.

כן נאמר: **דמות הכסא; דמות כסא**¹³. הדמיון היא בעניין הרוממות והשגב, לא יותו מרובע¹⁴ ועבה, ולא באורך רגליו, כאשר חושבים העלובים, וכן: **דמות החיות** **זקאל א', 13**¹⁵.

דבר ולעצם הראשון שלו". יהודה לנדא, המביא הגדה זאת בספרו: לנדא, השחוקות, מסביר שם, בעמ' 55, כי צורתו של דבר היא מהותו היא הגדרתו.

למשל, במדבר ל"ג, 52; מלכים ב', י"א, 18.

או: הרעיון: ראו לעיל, הערה 6 לפרק זה.

דהיינו, לפסילים. זאת על-פי הגרסה בה המופיעה בחמישה כתבי-יד: שלושה שמביאים הרב קאפח בשולי מהדורתו, אחד שמביאו יואל בחילופי הגרסאות, וכתב-יד ג' שמביאו אתאי במהדורתו. למעשה אין הבדל במשמעות בין גרסה זו לבין הגרסה בה (שפירושה: "משמעות >הפסילים < על-פי הסברה"). וראה אפוא שעבודת הפסילית היחידה שהרמב"ם מכיר היא עבודה שבה הפסילים נעבדים לא לשמם אלא לשם המשמעותיות המופשטות שהם מסמלים. השוה להלן, ח"א, פרק ל"ו, ושם, הערה 12, וכן ח"ג, פרק כ"ט. אך ראו לעומת זאת: משנה תורה, ספר המדע, הלכות עבודה זרה, פרק א', הלכות א-ב תורה לבני דוד אשר הסב אף תשומת לבי למקום זה.

ראו לעיל, הערה 8 לפתיחה.

Similarity

השוו יחזקאל א', 26: "מעל לרקיע אשו על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא. ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה".

ומכיוון שהאדם נתייחד בעניין מופלא¹⁶ מאוד שבו, אשר איננו באף אחד מן הנמצאים שמתחת לגלגל הירח¹⁷, והוא ההשגה השכלית, ששום חוש, איבר או צלע אינם מפעילים אותה, דימה אותה להשגת האלוה אשר אתנה נזקקת לכלי, אף כי לא דמיונית באמת, אלא לכאורה¹⁸.

בגלל העניין הזה, רהיינו, בגלל השכל האלוהי הרבך בו, נאמר על האדם שהוא **בצלם אלהים** ובדמותו¹⁹, לא שהאל יתעלה הוא גוף, כך שיהיה בעל תבנית²⁰.

14. או "בעל ארבע רגליים" (ראו מילתו הערבי-אנגלי של האוהו בערך "מרבע") או "בעל מושב מרובע" (דווי, כילון, בערך "רביע").

15. השוה להלן, ח"ג, פרק ד, הפסקה השלישית בפרק.

16. השוה נוריאל, גריב.

17. את תמות העולם של הרמב"ם, הוא מתאר במשנה תורה, ספר המדע, הלכות יסודי התורה, פרקים ג-ד'. על ה"גלגלים", גרמי השמים, כותב הרמב"ם שם, פרק ג', הלכות א-ט. תורת ה"גלגלים" נוצרה כפי הנראה במאה הרביעית לפני הספירה עלידי אַבְדוקסוס (אֵבְדוקסוס) איש קנידוס, כדי להסביר את הנועותיהם של הכוכבים (ראו סמבורסקי, חוקות, עמ' 62 ואילך). אריסטו אימץ את עיקרי שיטה זו. במאה השנייה לספירה פיתח קלאודיוס פטולמאיוס (עליו, ראו להלן, ח"ב, פרק ט', הערה 7) שיטה "גלגלים" מסובכת יותר. הוא הניח מספר גדול יותר של "גלגלים" לא כולם קונצנטריים. להלן, בח"א, פרק ע"ב במורה הנבוכים, הולך הרמב"ם פחות או יותר בעקבות שיטת פטולמאיוס בקווי ה"גלגלים" (אך ראו שם, הערה 10). וראו להלן, ח"ב, פרק כ"ד (הרמב"ם עוסק בגלגלים במקומות רבים בספר זה, למשל, ח"ב, פרקים ג', ד', ה', ד'-י"ב; ח"ג, פרק י"ד). לפי אלפאראבי "הגלגלים" הם תשעה כדורים חלולים קונצנטריים התונים זה בתוך זה. מרכזם המשותף הוא כדור הארץ. הם עשויים חומר שמימי שקוף; לעומת ארבעת היסודות המצויים על-פני הארץ, קרוי חומר שמימי זה "היסוד החמישי". כמעטפתו של ה"גלגל" הקטן ביותר, הפנימי ביותר, הסמוך לכדור הארץ משוכצת נקודה מאירה. נקודה זאת היא הידה. תנועתו הסינכרית של כדור זה סביב ציוו מסבירה את תנועת הירח סביב כדור הארץ. גם כמעטפתו של הכדור הסובב ומכיל את גלגל הירח משוכצת נקודת אור. נקודה זאת היא כוכב-חמה (Mercury). הכדור השלישי הוא גלגל נוגה (Venus), הרביעי גלגל השמש, החמישי גלגל מאדים (Mars), השישי גלגל צדק (Jupiter), השביעי גלגל שבתאי (Saturn), בגלגל השמיני משוכצים כל כוכבי השבת. סביב כל אלה סובב הגלגל החשישי — שקוף לגמרי — הקרוי "השמים הראשונים" (והוא נקרא כאן בפי הרמב"ם "הגלגל הקיצון"). לכל אחד מתשעת הכדורים האלה תנועה משלו השונה מתנועותיהם של כל האחרים — לדעת אלפאראבי, האחרים לקיומם של "גלגלים" אלה הם "השכלים הנבדלים" הקרויים בפיו — ובפי הרמב"ם — גם בשם "מלאכים" (עליהם, ראו להלן, ח"א, הערה 10 לפרק ל"ז והערה 1 לפרק מ"ט. ראו אלפאראבי, ולצר, עמ' 105-118, 125-132, 367-372, 378-379, השוה אנציקלופדיה עברית, כרך ד, טור 822, ציוו א').

18. מילולית: "בתדלת המתשבה". על מונח זה ראו קליין-ברסלבי, אדם, עמ' 26, עמ' 50-51 והספרות המובאת שם, 56, 67, 209, 313, ושם, הערה 12 בעמ' 26.

19. אין זה פסוק כנורתי. השוה בראשית א', 27-26; ה', 1. ראו גם להלן, ח"א, פרק ב' ופרק ד', וח"ג, פרק ח'. וראו קליין-ברסלבי, אדם, עמ' 28; ואלטמן, השכלה, עמ' 81.

20. השוה קרייסל, חשבה מדינית, עמ' 131-132; כן-אור, משמעות, עמ' 136.